

INSTITUTT FOR LANDSKAPSARKITEKTUR

TOLLBUGATA 97/99

VURDERING AV HAGEANLEGG I
FORBINDELSE MED VARSLET FREDNING

Illustrasjon: Hagen i Tollbugata 97/99 i august 2022

Annegreth Dietze-Schirdewahn

annegreth.dietze@nmbu.no

Norges miljø- og biovitenskaplige universitet, NMBU

Institutt for landskapsarkitektur

Ås 2022

INNHold

INNHold	3
BAKGRUNN, OMFANG OG OPPSUMMERING	4
HISTORIE	5
<i>Hagens detaljer i historiske bilder.....</i>	<i>9</i>
<i>Hagestilen</i>	<i>12</i>
DAGENS SITUASJON	13
<i>Spesielle utfordringer</i>	<i>19</i>
ANBEFALING	20
LITTERATURLISTE	22

BAKGRUNN, OMFANG OG OPPSUMMERING

I forbindelse med varslet fredning av Tollbugata 97/99 i Drammen tok Viken Fylkeskommune kontakt med Institutt for landskapsarkitektur ved Norges miljø- og biovitenskapelige universitet for en vurdering av hageanlegget. På grunn av reiserestriksjoner i 2020/21 og dermed forsinkelser for en befaring ble arbeidet først startet i august 2022. Befaringen ble gjennomført den 26.08.2022.

Denne rapporten omfatter en kort oversikt over den historiske utviklingen av hagen og en vurdering av dagens situasjon og de kulturhistoriske verdiene av gjenværende elementer i hageanlegget.

For å belyse hagens historiske utvikling ble det brukt historiske kart og flybilder. Dessverre er detaljeringsnivå er ikke godt nok for å vurdere alle elementer i hagen. Det ble tidligere gjort forsøk på å finne historiske fotografier fra private sammenkomster i hagen, og det finnes tre historiske fotografier fra ca. 1900-1930 som kom fra familien Nøkleby (Jo Sellæg Arkiv). Andre digitale billedsamlinger ga foreløpig ikke noe mer informasjon om hvordan hagen har sett ut. Vurderingen baserer seg på de få historiske dokumenter som kan knyttes til eiendommen, dagens situasjon med gjenværende rester og en tolkning i tilknytning til referanseanlegg fra samme periode.

Ut fra husets og tomtens utstrekning og beskaffenhet, detaljeringsrikdom må det antas at hagen har hatt en svært viktig rolle til representasjon og for familielivet. Historien formidler at det var fire eiere som viser spesielt interesse i utviklingen av hus og hage. Trelasthandler Fredrik Adolf Kierulf (1836-1890) står for byggingen av huset etter bybrannen i 1870. Verftseier og senere ordfører Carl Otto Lund (1863-1936) overtar ca. 1900. Deretter viser fra 1950-tallet skipsreder Johan Heinrich Wessel (1887-1959) interesse som ny eier, og senest fra 1970-tallet sørger Else og Andreas Nøkleby (1912-2003) for bevaring av eiendommen (Sellæg 2020). Alle nevnte familier var høytstående og anerkjente representanter av Drammens- og Østlandets borgerskap med ulike offentlige roller. Dette taler for behov for å skape et representativt hus og en passende hage. Fontene-basseng, arrondering av terrenget og noen eldre trær og busker er de mest iøynefallende rester etter det historiske hageanlegget.

Det anbefales at anlegget bearbeides varsomt med så lite som mulig inngrep, også under bakken. Dette inkluderer varsom behandling av vegetasjon særlig langs innsiden av gjerde. Her står noen opprinnelige trær og busker igjen med blant annet en ask, en bøk, flere syrer, duftskjærsmine og en buksbom i tillegg til to friske og godt etablerte gullregnbuser. Eiketreet på eiendommen underliggjer vern etter Naturmangfoldloven, i tillegg til at det har stått i hagen siden etableringen. Det anbefales å gjenskape et passende arrangement rundt fontene, det mest sentrale element. Stiene slik de fantes på tidlig 1900-tallet kan lett gjenskapes og kan være til glede for fremtidens beboere og brukere.

HISTORIE

Eierhistorikk er oppsummert i en foreliggende bygningsrapport og skal ikke gjengis her i detalj (Sellæg 2020). Det er særlig fire tidsrom/perioder hvor eieren viser interesse i huset. Ut fra erfaring og arbeid med andre historiske anlegg er det med ny eier og interesse i å fornye eller utvikle eiendommen at også hagen får en fornying.

Mellom 1870 og ca 1900 var trelasthandler Frederik Adolf Kierulf ansvarlig for eiendommen som da strekker seg helt til kanalen i nordøst. Fra denne tiden har vi ingen opplysninger om hvordan hagen var delt opp eller utformet. Flere driftsbygg og en sag ble etablert mot nord og vest på eiendommen (Sellæg 2020).

Illustrasjon: Hagen i Tollbugata vist i et utsnitt fra kartet i 1870. Rød prikk med plassering av dagens bus. Nord rett opp.

Illustrasjon: Hagen i Tollbugata vist i et utsnitt fra kartet 1900. Huset fra 1870-årene er etablert inkludert driftsbygninger mot nordvest og sag ved kanalen.

Carl Otto Lund sammen med kona Caja Kjerulf (1869-1960) stod ansvarlig for en storstilt ombygging og oppgradering av huset i såkalt art nouveau stilen rundt 1900. Arkitekt Henrik Bull (1864-1953) fikk oppdraget (Sellæg 2020). Caja Kjerulf eide eiendommen til 1938.

Illustrasjon: Hagen i Tollbugata vist i et utsnitt fra kartet i 1906. Tomten er nå delt opp i nr 97 og 99. Gatenavn er endret fra Fremgade til Tollbugate. Med det følger ny nummering. Nytt inngangsparti som kom i regi av Lund er også tegnet inn.

Illustrasjon: Første flybilde foreligger i 1939. Her vises bagen på tomten til nr. 99, altså mot sørøst, mens huset står på tomten til nr. 97. Her vises en runding/rondell med en fontene i midten. Tett tre- og buskvegetasjon mot gjerdet. Mot nordøst ved kanalen er det større og mindre trær pluss noen rad med busker. I Aabyes gate som innrammer tomten på nordvestlig side er det en allé langs veien.

Illustrasjon: I 1950-årene begynner man å fylle igjen kanalen. Garasjeanlegg sentralt på tomten synlig. Hagen virker forenklet nå. Den store rondellen er borte, men fontenebassengen fremdeles bevart. Alle trær er stort sett videreført siden 1930-tallet, men bærbuskene er borte og et stort nytt bygg kom her i stedet. Alleen i Aabys gate er allerede fragmentert, bare noen trær står igjen.

Illustrasjon: I 1963 er delen av tomten mot den tidligere kanalen skilt ut og et gjerde er satt opp. Hele tomten ble bebygd med en stor hall. Vegetasjon på eiendommen er fremdeles bevart. Fontene fortsatt med samme plassering som før. Alleen i Aabys gate er delvis bevart.

Med overtakelse av Johan Heinrich Wessel i 1950-årene kom garasjeanlegg mot vest inn på tomten og denne delen ble slikt ut på 1960-tallet. Her ble det etter hvert oppført en stor hall som sees på flybilder fra 1960-tallet og yngre. Tomten mister en liten stripe mot sørøst på dette tidspunktet, ca 3m

bredde og med det ble gjerde flyttet og noe vegetasjon fjernet på denne siden. 1976 kjøper familie Nøkleby eiendommen. De har allerede vært leieboere fra omkring 1960 (Sellæg 2020).

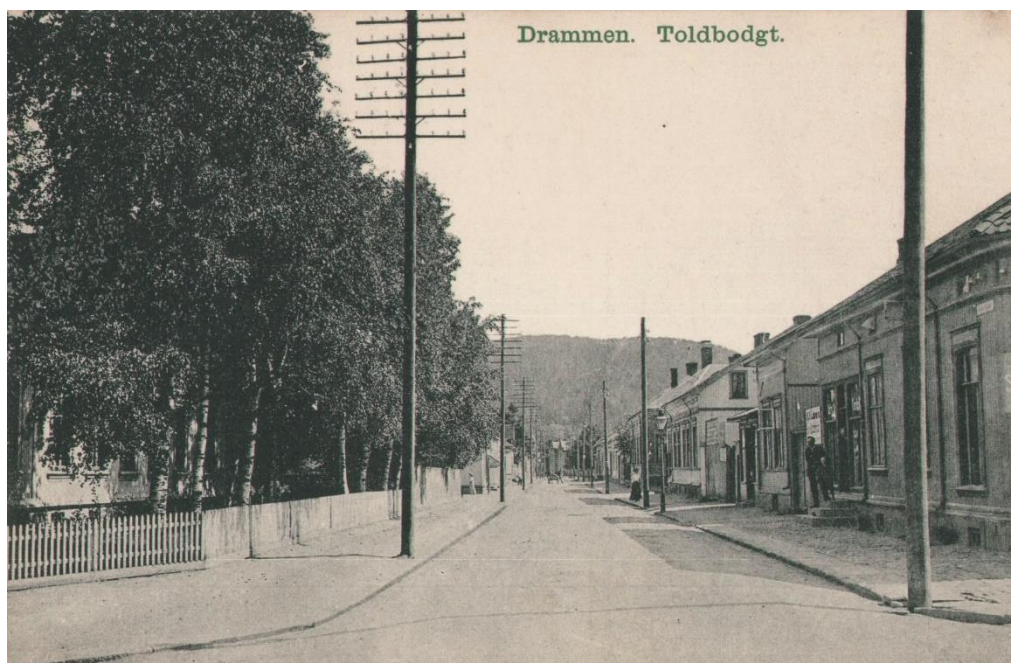
Illustrasjon: Det foreligger ingen flybilder mellom 1963 og 2003. Neste inntrykk av eiendommen får man i 2003. Vegetasjon er sterk beskåret eller fjernet. Alleen i Aabys gate er borte. Det står igjen to trær ved inngangen til eiendommen Tollbugate 97. På sørøst-side av tomten ble eiendommen beskåret med ca 3m, her nå fortau og parkeringsplass etablert (to biler står her på flybilde). Denne stripen var opprinnelig en del av hagen.

Illustrasjon: Mellom 2003 og 2021 er det ingen store endringer på tomten.

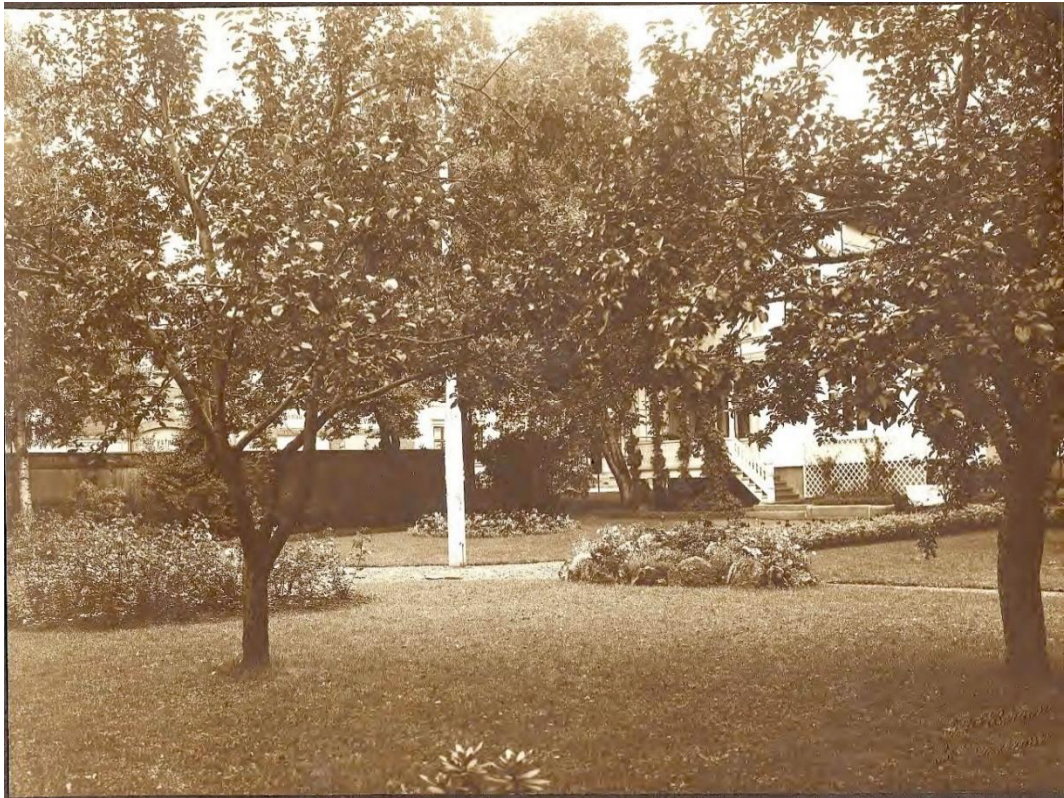
HAGENS DETALJER I HISTORISKE BILDER

Det foreligger noen få bilder som viser den historiske hagen fra tidlig 1900-tallet. Samlet sett gir de et inntrykk hvordan anlegget har sett ut under Lund mellom 1900 til ca 1950.

Illustrasjon: Et postkort viser tomten fra utsiden, Tollbugate 97 på venstre side av bilde. Det er et lyst stakittgjerde i hjørnet Tollbugate-Aabys gate som er noe lavere enn et litt mer massivt plankegjerde lenger bort. Det er særlig bjørketrær som står langs innsiden av gjerde.

En bildeserie fra tiden mellom 1906-26 viser hagen når eiendommen var eiet av Carl Otto Lund. Han brukte mye ressurser på å endre/oppgradere huset og fotografiene viser at det tydeligvis også gjaldt hagen. Fontene-basseng står i flukt med veranda fra huset. Det er laget en stor rondell i gress rundt, men nærmest bassenget finnes det en kant med flerårige planter. De dekker nesten hele bassenget til med sin frodighet. Stien rundt rondellen virker noe bredere enn de andre stiene i hagen. De ledes derfra i ulike retninger nokså formalt mot kanalen blant annet. I hagen sto det flere mindre bygg som nå er borte. Gressplenene deles opp med innfelte bed av roser (hovedsakelig) med noen flerårige planter som kant. Markant er et steinbed sentralt i anlegget som kan se ut som en mini-fjellhage, noe opphøyd med ulike planter. Lenger bort fra huset begynner flere nyttevekster som for eksempel frukttrær og espaliertrær langs veggene til de mindre bygg i hagen. Hagen virket frodig og velstelt på dette tidspunktet.

Illustrasjon: En serie av tre bilder datert 1906-26 viser situasjonen på tomten nr. 99, altså sørøst fra huset. Her finner vi igjen det tette plankegjerdet fra innsiden, fontenebassenget som er dekket til med en krans av flerårige planter, og flere runde bed langs stien. Fruktrær i forgrunnen (epler) og en liten kvist av rododendron. Flaggstang har fremdeles samme plassering slik som fontenebassenget.

Illustrasjon: Bilde viser flere detaljer i bedene plassert i gressplenen. Fontenen er dekket til med planter. Det er vilvin på veranda og to klatreroser som espalier ved husveggen til høyre.

Illustrasjon: Bilde er tatt mot nord. Huset ligger gjemt på venstre side av bilde, over den lyse benken på venstre side står eiketreet som fortsatt finnes. Begge de lyse bygg i bakgrunnen er borte i dag. Det samme gjelder for et bygg/paviljong (?) som står gjemt bak frukttrær på høyre siden. Rett frem i bilde er det en klynge eller rad med løvtrær.

Illustrasjon: Flybilde fra 1939 forstørret. Fontenebasseng i rondell/runding av gress, nærmest bassenget ser man innrammingen (mørkere) med planter. Stien her er nokså bred, mens den som leder mot kanalen er noe smalere. Tomten er innrammet med tett vegetasjon på innsiden av et gjerde. Mot kanalen kan det se ut som et nytteanlegg med bærbusker i rekke og rad og noen frukttrær, langs Aabys gate i nordvest er det en allé.

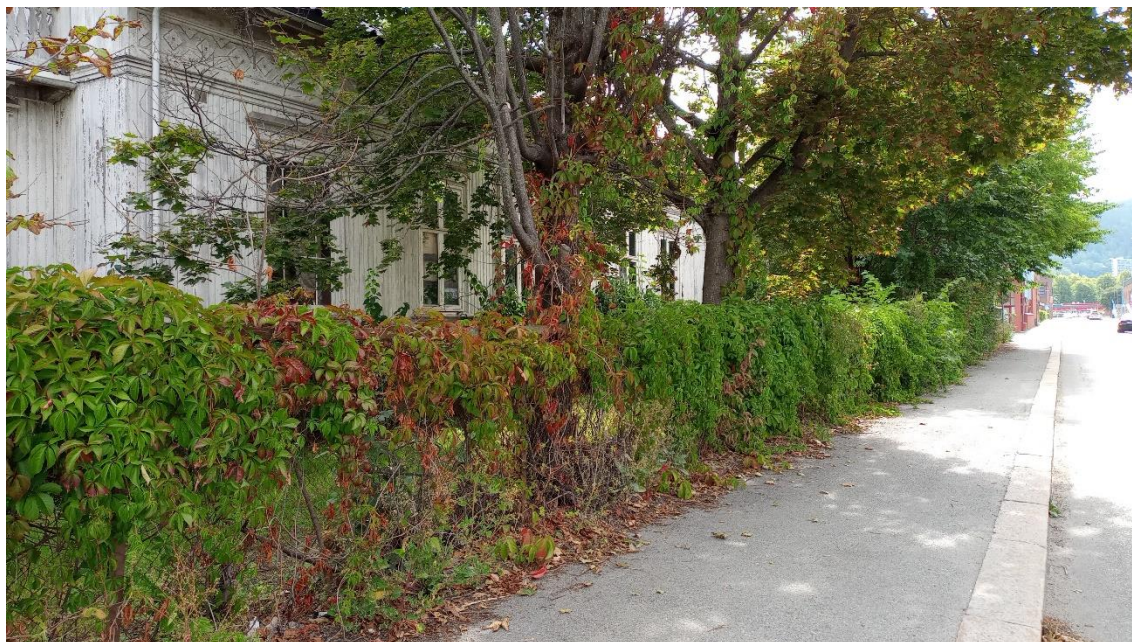
Et flybilde fra 1939 viser hele eiendommen før det kanalen ble fylt igjen og tomten mot nord delt fra. Nærmest kanalen helt mot nord-vest ser det ut som nyttevekster med blant annet bærbusker og frukttrær. Etter 1939 foreligger det ingen gode bilder som gir et inntrykk av hvordan hagen har sett ut eller utviklet seg. De andre flybilder antyder en forenkling av Lunds hage etter at hans kone Caja solgte eiendommen på 1950-tallet.

HAGESTILEN

Perioden vi har dokumentasjon fra (1906-1939) viser et tidstypisk borgerlig hageanlegg. Hageanlegg på denne tiden følger formale trekk med landskapelige variasjoner særlig i utkanten eller ved overgangen til omgivelsene. I Tyskland definerte man dette i ettertid som «gemischter stil» (blandet stil). Stilen etablerte seg gjennom de betydelige arbeider utført i og omkring Berlin av den prøyssiske landskapsarkitekten Peter Joseph Lenné (1789-1866). Han anla store offentlige parker inspirert av de eldre landskapsparkene. En av hans elver, Gustav Meyer (1816-1877), utga en hagebok/mønsterbok, *Lehrbuch der schönen Gartenkunst* (1860), som viser at stilen var godt etablert i både større og mindre parkanlegget (Meyer 1860). Denne «Lenné-Meyer-skolen» ble bestemmende for retningen i tysk hagekunst, særlig i andre halvdel av 1800-tallet (Schnitter 2001), og den skulle etter hvert dukke opp som den såkalte tyske stilen i Sverige. Den tyske gartneren Daniel Müller (1812-1857) ble i 1841 ansatt i Uppsala som lærer og gartner av den Svenska Trädgårdsförening. Hans hagebok *Thoretisk-praktisk anvisning att anlägga och underhålla trädgårdar* (1848) ble en av de viktigste hagebøker i Sverige i denne perioden og hadde innflytelse også i Norge (se for eksempel Nøviks norske utgivelser *Norsk Havebog* i fem bind, Nøvik 1890-93). Müller anbefaler denne blandete eller «tyske stilen» for særlig mindre hageanlegg slik disse borgerlige hager representerte (Müller 1848). Symmetri var ønsket nærmest huset. Det ble anbefalt å lage et eller flere gressbed pyntet med rabatter langs kanten og ut mot stien. De innfelte bed kunne være både rund eller elliptisk. Hagen er skjermet mot innsyn med høy og tett vegetasjon inkludert plankegjerdet. Hagene bruktes til familieliv, selvforsyning med mat og til representasjon. I Norge har vi flere godt dokumenterte samtidige eksempler (for eksempel Tollerodden i Larvik, Dietze-Schirdewahn 2013).

DAGENS SITUASJON

Anlegget ligger i dag lukket bak tett vegetasjon. Mot sørøst ble det etablert et plankegjærde. På innsiden av gjerdet er det fortsatt en del tett beplantning igjen. Selve gjerdet har vært flyttet og endret. Fundamenteringen av gjerdestolpene er av betong, men det kan virke som om en eldre versjon av gjerdeplankene på toppen ble gjenbrukt.

Illustrasjon: Eiendommen sett fra Tollbugate mot øst. Huset skjuler seg bak et flettverksgjærde med villvin og noen enkelte større trær.

Adkomst til eiendommen er fra Aabys gate i vest gjennom to store eiketrær som tydeligvis er de eneste gjenværende rester etter alleen. Dette her ligger utenfor eiendommen og på kommunal grunn. I bakken ligger en del granittstein/kant som virker originale og etablert senest 1900. Hovedtrappen og rekkverk er beskrevet i bygningsrapporten (Sellæg 2020). Hele gjærde på denne siden er nytt. Det finnes fortsatt tegn etter eldre bjørk (død).

Illustrasjon: Eiendommen sett fra Aabys gata. To eiketrær står ved inngangen på kommunal grunn. Det ligger fortsatt noen granittkant i bakken.

Illustrasjon: Inngang fra Aabys gata. Hellerbelegg, trapp, rekkverk til trappen og innkjøringsport er originale.

Illustrasjon: Tilbake til Aabys gate fra eiendommen. Det har vært staudebed langs husveggen, nå står det bare noen bregner igjen. Plassen skal ha vært gruslagt tidligere noe som sees rester av gjennom gressoverflaten. Trapp og rekkverk originale.

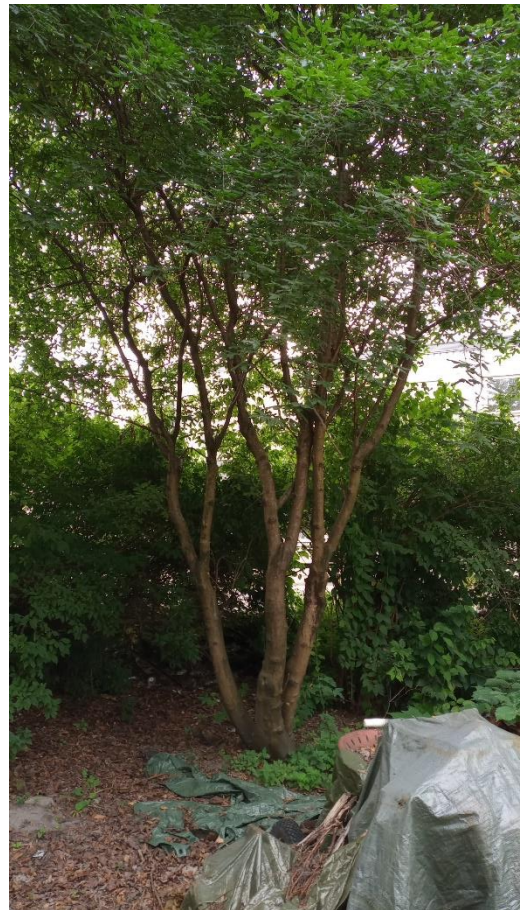
Sentralt i anlegget etter at man forlater den tidligere grusplassen bak huset fortsetter en stor gressplen. Gressplen er innelukket med plankegjerdet eller et høyt åpent gjerdet. På den østlige siden av tomten kan det antakelig lokaliseres den eldste vegetasjonen. Rester etter tre store løvtrær, derav et asketre, et bøketre delt i toppen og to gullregn-busker litt ut på gresset er originale fra senest 1900. En stubbe i det sørøstlige hjørnet viser at de store trær (ask, bok og ukjent) var plantet i regelmessig avstand. Det finnes i regelmessig avstand: syrin, duftskjærsmine, noe oppskudd av lønn, en forvillet hyllbærbusk langs innsiden av gjerdet.

Illustrasjon: Dagens situasjon mot øst. Her ser man plankegjerdet fra innsiden, gressplen sentralt og noe kantvegetasjon på innsiden av gjerde. Stort bøketre (kappet krone) sentralt i midten. Asketreet gemmer seg i det nordøstlige hjørnet (helt til venstre på dette bilde). To gullregn på hver sin side noe ut på gressplen. Platting med en moderne terrasse ble etablert senest i 2003 (se flybilde). Flaggstangs plassering er original fra 1900-tallet.

Illustrasjon: Samme situasjon nærmere gjerde. Bøk sentralt, noen oppskudd av lønn på høyre side ellers flere syrin og duftskjærsmine.

Illustrasjon: Gullregnbusk mot nordøst på eiendommen bak terrassen (venstre) og mot sørøst mot Tollbugata (høyre).

På sørsiden av anlegget befinner seg et stort kirsebærtre, selje og hegg (sistnevnte selvsådd) og en del oppskudd etter alm. Historiske bilder viser at det har stått et almetrær (to-stammede) i dette området. Ellers finnes her en del busker slik som skjærsmine, syrin. I dette området ligger skiferstein i bakken som tyder på at det har vært en sitteplass. Men plattingen har ingen sammenheng med de andre historiske elementer som for eksempel fontenen.

Illustrasjon: Mot sør, gjerdet er ikke tett her. Beplantningen med store trær, kirsebær, selje, hegg, lønn. Fontene-basseng på venstre side av bilde. Stor rododendron foran veranda mot hagen.

Nærmest huset finner man fontenebassengen som ser ut til å ha vært der senest siden 1900. Terreng rundt den virker intakt, mens terrenget ellers i hagen og nord for huset har blitt endret i senere tid.

Illustrasjon: Bilde tatt mot vest og hovedhuset med fontene i forgrunnen. Eiketreet på høyre side. En stor rododendron ved veranda har ikke vært plantet mellom 1906-1926 og må ha kommet i senere tid, muligens først under familie Nøkleby etter 1960-tallet.

Mot nord finner seg et tett plankegjerdet beplantet med ulike busker: skjærsmine, syrin. Dessuten står her i det nordvestlige hjørnet en eldre buksbom. Lenger bort mot øst er det også et par høyre trær som lønn og blodlønn. Mellom huset og plankegjerdet finnes et eiketre som har vært der siden minst 1900.

Illustrasjon: Tett plankegjerd mot nord med Skjærmin, lenger bort et par lønnetrær og flere syriner bak. De buskene har vært beskåret ufagmessig kraftig i det siste.

Illustrasjon: Buksbom i det nordvestlige hjørnet av tomten.

Langs husets fasade mot sør finnes det i dag skjærmin, Spirea og Kolkwitzia, alle busker som må ha kommet til i yngre tid. Ved husets nedslitt terrasse er det dessuten en større rododendron som må ha kommet til etter 1930.

Illustrasjon: Langs husveggen mot Tollbugate er det en del busker som virker forholdsvis unge, antakelig plantet først i Nøklebys tid.

SPESIELLE UTFORDRINGER

Hagen er nokså nedslitt i 2022 og trenger oppfølging med både vegetasjonspleie, reparasjon av hageelementer og nyplanting. I de store trekk kan anleggets struktur fortsatt leses, men det er like før dette viskes ut helt. De fleste busker har blitt beskåret ufagmessig og det mangler trepleie på de store trær. Om man vil bevare noe av preget til hageanlegget er det viktig å tilnærme seg helhetlig på eiendommen uten ytterlig fragmentering.

Gjerdet rundt anlegget er ødelagt og må erstattes. Dette vil komme i konflikt med noen av de historiske trær/busker og må foretas så forsiktig som mulig. Lignende konflikt oppstår ved restaurering av huset da noen av buskene står langs med husveggen.

Formålet med fredningen er å bevare en husstype som var utbredt i Drammen i tida etter de store bybrannene i 1866 og 1870, med «sin svært høye kunstneriske, arkitektoniske og kulturhistoriske verdi» (Brev Viken Fylkeskommune, 09.09.2020). Ut fra dokumentasjon som foreligger virker det som om Lunds tid mellom 1900-1950 (som en videreføring av Kierulfs tid siden 1871) virker mest interessant selv om også de nyere eiere har satt sitt preg på eiendommen.

På eiendommen står et eiketre og rett utenfor ved adkomsten to eiketrær på kommunal tomt. Det må undersøkes om de er underlagt Naturmangfoldloven, §3 Forskrift om utvalgte naturtyper etter naturmangfoldloven. Uavhengig av utfallet er de av kulturhistorisk verdi og må bevares.

ANBEFALING

Tollbugate 97 og 99 ble varslet midlertidig fredet den 17.02.2020, og oppstart av ordinær fredning ble sendt den 09.09.2020 (Brev Viken Fylkeskommune). Den foreslåtte fredningen omfatter hovedbygning med eksteriør, interiør og fast inventar, og hagen. Selv om eiendommen og dermed hagen har blitt betydelig redusert siden 1960-årene, viser den fortsatt tidstypiske rester av det historiske anlegget. Hagen er en viktig ramme for opplevelsen av huset, og inngår dermed som en del av et helhetlig kulturhistorisk anlegg. Det anbefales at utforming, struktur, proporsjon, overflater, terrengform, materialer, vegetasjon og elementer bevares. Fjerning eller endring kan ikke gjøres uten avklaring med kulturminnefaglig kompetanse. Vanlig skjøtsel kan utføres. Vanlig skjøtsel defineres for eksempel i veilederne for forvaltningsplanene hos Riksantikvaren.

Vanlig vedlikehold/skjøtsel:

- Bevaring av eksisterende vegetasjon, trepleie utføres av fagfolk, utgatte trær/busker erstattes med samme art
- Tynning av vegetasjon i henhold til anbefalinger i de ulike delområdene
- Overflate/terrengform bevares
- Graving og sjakting er ikke tillatt, utbedring av overflate/gress/beite mulig
- Bruk av tunge maskiner ved vannmettet grunn ikke tillatt, kan medfører endringer av jordstruktur

Det anbefaltes å bevare de eldste elementene i anlegget slik som fontene-basseng, eldre vegetasjon (særlig nevnte trær og busker langs innsiden av gjerdet) og de to gullregnbuser. Eiketreet er nevnt allerede. Det er viktig å være varsom med all trevegetasjon. En arborist/trepleier må involveres i videre arbeid på eiendommen. Buskvegetasjon langs innsiden av gjerde med særlig syrin, duftskjærsmine og en buskbok mot nord skal bevares.

Illustrasjon: Fontene-basseng slik det så ut i august 2022. Original plassering og original materialbruk i bassengkanten.

Illustrasjon: Eika som står sentralt plassert nord for huset.

En rododendronbusk ved veranda er ikke eldre enn fra 1960 og kan vurderes flyttes mot kanten av eiendommen langs med gjerdet. Det samme gjelder de buskene som står langs husveggen sør mot Tollbugata.

Under bygge- og renoveringsarbeidet av huset må det spesielt vises hensyn til eiketrærne. Kjøring med tunge maskiner i rotsonen (samme diameter som trekrone) er ikke tillatt. Treets utside må beskyttes med ekstra planker i tilfelle påkjøring med maskiner. Barken skal under ingen omstendigheter fjernes eller skades. Det er ikke tillatt å grave i rotsonen, og det må sørges for inngjerding av rotsonen.

Anlegget mangler i dag helheten og sammenheng med de gjenværende historiske elementer. Det anbefales å gjenskape stiene rundt fontene-basseng i rondellen som dokumentert med historiske bilder fra 1906-26 og flybilde fra 1939. Antakelig ligger grusstiene under bakken og kan lett lokaliseres. Flaggstang står på original plass og bør bevares her. Det kan ut fra ønske og funksjon vurderes gjenplantning av noen av de historiske busker og trær som fantes på eiendommen på begynnelsen av 1900-tallet. Eksempler for tidstypiske plantelister kan lett skaffes som grunnlag for en slik rehabilitering.

LITTERATURLISTE

Dietze-Schirdewahn, Annegreth (2013). Hagen på Tollerodden i Larvik. I: Sørensen, E. Norsk hagekunst under europeisk himmel. Spartacus forlag 2013, s. 288-294.

Meyer, Gustav (1860). Lehrbuch der schönen Gartenkunst, faksimileutg. Berlin 1999.

Müller, Daniel (1848). Trädgårdsskötsel. Stockholm 1848.

Nøvik, Petter (1890-93). Norsk Havebog. 5 Bd. Christiania

Schnitter, Joachim (2001). Svenska Trädgårdsföreningen 1832-1911. I: Die Gartenkunst. 13/2001. Worms 2001.

Sellæg, Jo (2020). Bygnings- og eierhistorikk utarbeidet av Jo Sellæg for Viken fylkeskommune i forbindelse med fredning.

